

Co byl a co je spor o profétii*

Jiří Hoblík

Co je spor o profétii?

Označení je to víceznačné. V zájmu objasnění, co jím mínit, můžeme vyjít z vlastních perspektiv, z *odborného sporu*, z diskuse nad spornými otázkami. Nejistě vypadající, ale dobré východisko. Totiž tam, kde vládne tišinná samozřejmost, tam, kde žije jen starost o funkčnost mechanismů a o jejich olejování, tam je diskusi těžko. Avšak bez diskusí si naši otázku představit nelze. Se samozřejmostí užíváme to a to a pak jakoby se na nás zpod povrchu vyhrnula spousta otázek, nejasností a sporů. A vždyť profétie je nesamozřejmost. Byla nesamozřejmostí vždy. Nesamozřejmost tkví v ní samé, nejen v reakcích na ni.

Konečně i vzhledem k tomu, že *prorocká tradice dávno není* – že není součástí náboženských dějin Západu jinak než v reminiscencích a v dějinách recepce. O prorocích a profétii se mluví spíše v *přeneseném smyslu*. Na tom nutně nemusí být nic zlého. Mám jen rozpaky z toho, že dochází ke ztotožňování přeneseného a *vlastního smyslu*. Nemůžeme nikomu brát právo na přenesený smysl, ale proč popírat prioritu a váhu smyslu vlastního? Ovšem překážek na cestě k vlastnímu smyslu je nepočítaně. V tomto pojednání bych se tedy rád soustředil na určité okliky.

Jedna taková oklika vede přes sám výraz „*profétie*“. Je to abstraktum odvozené z řeckého označení *προφητεία*. Užíváním abstrakta artikuluje pozdější uchopení. A když tak činíme, setkáváme se s nárokem na to, jak dokážeme adekvátně zpřístupnit význam, k němuž ukazuje.

A to ještě není docela jasné, zda „*profétii*“ máme mínit *subjekt nebo objekt*. Sám bych si dovilil tvrdit, že „*profétii*“ máme mínit obojí. Profétii zosobňují proroci. Co však je tím zosobňovaným? Profétii vytvářejí proroci. Ale pokud ji zároveň zosobňují, nemůže být pouze jejich objektem. Spor, do něhož je profétie přímo zapletena, je pak sporem, v němž se jednak mají proroci a to, co říkají, osvědčit – a jednak sporem, z něhož má vzejít, oč vůbec v profétii jde. Rovněž bychom si měli dávat pozor na to, jak se prorok identifikuje se svým posláním, resp. jak je s ním identifikován. Jak to, co říká, odkazuje k němu, a jak to, co o něm víme, vypovídá o profétii.

* Tato studie je přednáškovou prezentací nepublikované disertační práce s názvem „Spor o profétii,“ obhájené na UK ETF v Praze v roce 2005 .

Abychom však kolem horké kaše nechodili příliš dlouho: označení „spor o profétii“ se v užším vymezení vztahuje *na intenci řady starozákonních textů*, v nichž se profétie jeví jako konfliktní živel a kde se zároveň jedná o ni samu – jde tedy jen o část textů, v nichž se pojednává cosi konfliktního. Texty pojednávající konflikt různých proroků mezi sebou (1Kr 18; 22,5nn; Jr 28) jsou jen zvláštním případem. Dále sem patří zejména polemiky proti sporným prorokům (např. Jr 23,9–40; Ez 13), apologie (např. Iz 30,8–14) a legalisticky založené texty (Dt 13,2–6; 18,9–22). Nás by pak mělo zajímat, jak se tento spor ve starozákonní literatuře projevuje a jak o něm starozákonní literatura svědčí.

Proč mluvit právě o „sporu“?

To, co nazývám sporem o profétii, se tradičně pojednává jako protiklad „pravé“ a „falešné“ profétie. Moderní diskuse si v návaznosti na to klade otázku: jaká jsou kritéria, podle nichž se odlišovala profétie „pravá“ od „falešné“?¹

Tradiční kladení otázky je však třeba přehodnotit. Ostatně není bez zajímavosti, že se již od 30. let 20. století ozývaly hlasy, které *zpochybňovaly jednoznačnost kritérií*: Martin Buber,² Gerhard von Rad,³ zejména pak v 50. letech Gottfried Quell.⁴ Nicméně se po celé minulé století s touto otázkou jakožto otázkou kritérií můžeme setkávat. Zvláště oblíbené je sepisovat katalogy příznaků, jimiž se takzvaná falešná profétie vyznačuje. Síla zvyku? Anebo snaha navzdory nejasnostem a nejistotám a neuchopitelnostem vše co možná zpřehledňovat, pořádat, systematizovat?

Přesto se mi jako případnější jeví chápat „spor o profétii“ ještě dříve jako dějinnou skutečnost – právě jako ve Starém zákoně netematizovaný *tematický rámeček*, který je pojátkem pro množství textů náležejících do hebrejské tradice. Tyto texty netvoří jednu přímou souvislou linii. Přinejmenším však je možné objevovat konkrétní návaznosti. Například mezi souborem slov o sporné profétii v Jr 23,9–40 a v Ez 13.⁵ Oba tyto soubory jsou v našem tázání počítány k nejcharakterističtějším. Nicméně ezechielovská kapitola je komplikovaným zpracováním tří dříve zvláštních slov a toto zpracování samo předpokládá obeznámenost s oním

¹ Srv. WOLFF, Hauptprobleme, 228

² BUBER, Propheten, 943–949.

³ VON RAD, Propheten, 109–120.

⁴ QUELL, Propheten.

⁵ Srv. HOBLÍK, Spor I., 752n, 771–781, 788–795.

jeremjášovským souborem v jeho již deuteronomistické verzi. Na půdě ezechiellovské tradice došlo tedy v návaznosti na zpracování knihy Jeremjáš k rozvinutí tématu sporné profétie. Pro obě tradice bylo téma závažné, ale nepojednaly o něm izolovaně.

Vzhledem k takovýmto a jiným návaznostem pokládám za vhodnou cestu ke zkoumání naší otázky (jakož i mnoha jiných otázek) *hebrejské literární dějiny*.⁶ Jejich rekonstrukce umožňuje podat, byť fragmentárně, obraz dějinného sporu. To neznamená přímo počín historiografický, nýbrž vyznačení sporu jakožto sporu, nikoli jako schematické soustavy kritérií. Přesto nepochybuji, že míněný spor měl *historické souřadnice*. To je důležité, i když o ohledávání těchto souřadnic nemůže jít v první řadě, protože tážení historické závisí právě na tážení literárně-dějinném (tak jako platí, že literární dějiny se neobejdou bez historického zřetele).

Případná katalogizace příznaků profétie, která se v perspektivě starozákonní literatury osvědčovala, a profétie problematizované, tu může být nápomocná, ale je výrazně nedostačující. Komu a k čemu a za jakých okolností (by) mohla sloužit artikulace takových příznaků? A kromě toho: jak se různé aspekty nacházené na profétii mohly v dějinách a speciálně v dějinách sporu projevovat? Jak vzhledem k tomu může jejich katalogizace pomoci při biblické interpretaci?

Problém rozlišování na „pravou“ a „falešnou“ profétii

Zmíněné zpochybnění jednoznačnosti kritérií se musí v první řadě dotýkat, jak je zřejmé, rozlišování „pravé“ a „falešné“ profétie. Toto rozlišení pokládejme za příliš strmou abstrakci, která znemožňuje subtilnější diferenciaci v naší otázce i v postojích k ní. Když však od zavádějící klasifikace upustíme a nebudeme tuto záležitost mít za pouhou hru se slovíčky, na níž tolik nezáleží, můžeme o prorocích, kteří jsou ve starozákonní litera-

⁶ Tímto gunkelovským pojmem nezavádím novou metodu, nýbrž rámec pro konfrontaci a propojování metod v zájmu zpracování literární souvislosti, která by předem překračovala tendence zdůrazňovat přesměřování určitou metodu, jak se v posledních desetiletích děje na bázi kritiky redakce a s ní spojeného nároku „pozdního datování“. Ke kritice této tendence srv. např. MÜLLER, Tod, 1–21. Zastánci nešetří sebejistotou, někdy alespoň opatrnou, srv. BECKER, Wiederentdeckung, 30–60. Becker respektuje pojem literárních dějin, nicméně uplatňování určité metody záleží v nemalé míře na dobovém rozložení sil a z dějin bádání se lze přesvědčit, že hlasy se střídají. Jinak koexistence různých směrů v bádání (v Německu představitelná rozhodně spíše než v Česku) je jen k dobrému.

tuře zpochybňování, mluvit jako o „sporných“ a o profétii, která se stává předmětem sporu.

Sice se rovněž nabízí možnost zvažovat spor o profétii jako spor o pravdu, ale abychom se přiblížili této otázce, museli bychom od zkoumání literatury učinit příliš náhlý skok. V hebrejské tradici nebyla otázka kladena jako otázka pravdy, jakkoli otázka pravdy pro ni rozhodně není irrelevantní. A už vůbec neexistovala třída „pravé“ a třída „falešné“ profétie.⁷ Sporní proroci byli rovněž proroky.⁸ A právě proto, že byli považováni za proroky, byla jejich profétie zpochybňována.

Rozhodně však nelze obejít nápadnou skutečnost, že na různých místech Starého zákona máme doloženo, že *proroci vystupovali proti prorokům*. A protože těžko můžeme čekat, že mluvili na způsob jistého pověstného Krétana, otázkou je bližší určení dvojí profétie, mezi níž vládne rozpor či spor. Musíme se ptát, jak jinak tento základní element celého sporu o profétii uchopit, když ne jako rozpor pravé a falešné profétie?

Jak za to může Septuaginta?

Za tradiční rozlišování na „pravou“ a „falešnou“ profétii je především odpovědná Septuaginta. Až řecká verze Starého zákona zahrnuje klasifikaci sporných proroků jako „falešných“. Vůči skutečným, jak je hebrejská literatura líčí, to není klasifikace správná, lze ji však považovat za pochopitelnou vzhledem k cestě, která k ní vedla.

Deuteronomisté se totiž snažili mezi profétii, jíž stranili, a mezi spornou profétii vyznačit jasné a obecně platné dělítko, obě strany klasifikovat, a tím své počínání zároveň zdůvodnit. V rámci toho začali mluvit o sporných prorocích jako o těch, které *Hospodin „neposlal“* (sr. Jr 14,14.15; 23,21.32; 27,15; 28,15; 29,9.31 a dále 29,23 a Ez 13,6.7).⁹ Hospodin jim údajně nedal oprávnění prorocky mluvit, nýbrž distancuje se od nich, takže ti mluví v Hospodinově jménu svémocně. To je vážné obvinění, protože člověk byl prorokem nikoli *ad hoc*, ale prorocké poslání znamenalo status závislý na božském pověření. Status proroka na toto pověření nutně odkazoval.

⁷ Srv. VON RAD, *Propheten*, 109.

⁸ Srv. CARROLL, *Night*, 79.

⁹ Nepověřenost sporných proroků má být konečně nabíledni všude tam, kde se mluví o rozporu mezi prorokováním klamu a odvoláváním na Hospodinovo jméno (*deuteronomisté* v Jr 14,14.15; 23,25ab; 27,15; 29,9.21.23; Dt 18,19.20.22).

Nyní však jde o to, že paušální obvinění sporných proroků z toho, že nejsou božsky pověřeni, se objevuje relativně pozdě, v pokročilé fázi celého sporu. Díky deuteronomismu doby exilní, který spor přetváří v literární záležitost. Zejména ve zpracování knihy Jeremjáš zdůrazňuje deuteronomismus zásadní závislost proroka na inspiraci, na Hospodinově iniciativě a poskytnutí legitimacy. Z toho je pak pochopitelné, jak jsou na jedné straně taková klasifikace a takové obvinění závažné, za druhé pak – jak už jen krok zbývá do označení tak jednoznačně posuzujícího, jaké přináší Septuaginta. Přesto však je to již *krok dál*, nikoli vystižení toho, o čem příslušná literatura vypovídá.

Septuaginta (srv. podobně Syriaca) zavádí konkrétně na deseti místech, převážně v knize Jeremjáš, termín ψευδοπροφήτης (Jr 6,13; 33,7.8.11.16 [= 26,7.8.11.16 MT]; 34,9; 35,1; 36,1.8 [= 27,9; 28,1; 29,1.8 MT]; Za 13,2), vyjadřující významné rozlišení, které se pak ujalo v judaistické tradici¹⁰ i v Novém zákoně (Mt 7,15; 24,11.24; Mk 13,22; Lk 6,26; Sk 13,6; 2 P 2,1; 1 J 4,1; Zj 16,13; 19,20; 20,10). Vůbec však je řecká verze knihy Jeremjáš krajně problematická, jako by tato kniha oproti jiným prošla zvláštním zacházením. Tudíž bychom měli být vůči řecko-judaistické recepci sporu o profétii spíše zdrženliví.

Ostatně explicitní protiklad: „praví“–„falešní“ proroci ještě do Septuaginty nepatří. Obě označení se v ní jen nepřímo shledávají, takže se zřejmě jedná až o její důsledek. Teprve totiž v 1Mak 14,41 je očekáván v budoucím makabejském čase „věrný prorok“, προφήτης πιστός (hebrejsky נביא נאמן až v Kumránu ve 4Q375).

Prorokem však buď člověk byl, nebo nebyl. Pokud byl, tak si mohl počínat sporným způsobem, vyslovovat klamy, ve vrcholné fázi sporu, Jeremjášem ve 23,16, byl obviněn, že si vymýšlí, a poté mu bylo v kontextu deuteronomismu upřeno poslání. V nemalé míře se tak navíc patrně stalo se zpětnou platností ve vztahu k profétii královské doby. Ale člověk převlečený za proroka nebyl znám (nanejvýš snad v Ez 13,17 takto pojal zpracovatel čarodějnice, o nichž začal mluvit jako o klamně prorokujících čarodějnicích, „prorokujících podle vlastního rozmyslu“).

Když hebrejské texty mluví o něčem klamném u proroků, tak mluví o profétii, kterou proroci reprezentují, totiž: o obsahu jejich slov, o jejich pověření a autoritě, *ne však rovnou o jejich osobách* jako Septuaginta, která paradoxně snahou o větší jednoznačnost probouzí nová dilemata: kdy

¹⁰ Targúm kritizované proroky v Ez 13 nazývá נבִיִּי שִׁקְרָא, srv. ZIMMERLI, Ezechiel, 289

Jiří Hoblík

můžeme označit určitého proroka za falešného? Již tehdy, když zalže? Již proto, že se mýlí? Již proto, že je na opačné straně ve sporu? Lze prokázat, že určitý prorok (či skupina proroků) záměrně a zacíleně učinil lež svým programem?

Důsledky změny tázání a disproporce mezi profétiemi na půdě Starého zákona

Změna tázání, která vyplývá z důslednějšího uzávorkování kategorií „pravá“ a „falešná profétie“, znamená zrušení zdánlivé jednoznačnosti. Jestliže skrze tuto zdánlivou jednoznačnost prosvítají nejasnosti a mnohoznačnosti, není to náhodou. V posledku tomu tak je proto, že spor o profétii představuje *linii, na níž vycházelo najevo, co profétie je*. Dokonce snad můžeme říci, že spor nutil k sebe-uvědomování. Rozhodně pak vedl k tomu, že „starozákonní“ proroci a jejich příznivci brali výslovný zřetel k profétii jako takové. Proroci si nejen prorocky počínali, ale činili profétii tematickou. To vše je zřejmé už na tom, že zejména v souvislostech sporu se kumuluje specifická terminologie.

Ve vazbě k tomuto sepjetí může znít naše otázka, jak konkrétně starozákonní literatura spor o profétii dosvědčuje. Ovšem jen výjimečně nám známý „kanonický“ prorok stojí tváří v tvář svému prorockému odpůrci. Častěji se setkáváme s výtkami na adresu sporné profétie. A stereotypně tyto výtky obsahují citaci nebo alespoň narážku, podle níž sporní proroci ohlašují spásu. Konkrétně: citace mimo „deuteronomistického“ Jeremjáše (14,13,15) a ve vyprávění o Jeremjášovi 37,19 se většinou omezují na výraz נִשְׁלַט „spása, pokoj“ (Mi 3,5: „Pokoj!“; Jr 4,10: „Budete mít spásu“; 6,14 [par. 8,11] „Spása! Spása!“; 23,17a: „Budete mít spásu“ [dtr: „Neštěstí na vás nepříjde“ v 17b]; Ez 13,10: „Spása!“). Výtky na adresu sporné profétie tak spojuje zejména výraz pro spásu, který má být pro sporné proroky typický.

Badatelé nejsou ovšem tak naivní, aby profétii spásy jako takovou pokládali za spornou. Ohlašování spásy bylo pro spornou profétii jednoduše typické. A to tím spíše, že to bylo v rozporu s profétií soudu, a to znamená, že problematičnost sporné profétie bychom měli hledat ve spojitosti s řečí o spáse.

Kam tedy zařadit samu spornou profétii a její protivníci?

V dosavadní diskusi nad tématem se neosvědčuje ulpět na zjevných příznamech, které mohou být jen nezbytnými ukazateli a jimiž je tak jako tak nutné se zabývat.

Sporná profétie si činila na řeč o spáse eminentní nárok a jako problematická se jevila v určitých ohledech. Evidentně a vyhroceně tam, kde si slova dvou profétii konkurovala. A konkurence to byla dosti ostrá, uvážíme-li, že sporná profétie rovněž patřila k jahvismu, ovšem toho jahvismu, který byl zaštitěn institucí království.

Byla tedy sporná profétie determinovaná královskou institucí? Tady bychom měli být zdrženliví v případě souhlasné odpovědi. Žádná profétie nemohla vykročit ze svého kontextu do mezihvězdného prostoru. Speciálně oficiální profétie platila za prostřednici božského hlasu v rámci královského kultu – a s ohledem na funkce království. Snadno můžeme podlehnout pokušení odvozovat celou tuto profétii z determinace královskými zájmy – ale to by pak naopak bylo třeba se ptát, proč by si býval jeruzalémský chrám takovou profétii držel, aby od ní slyšel vlastní diktát?

Ve skutečnosti o této profétii, kterou můžeme označit jako *oficiální* či *etablovanou*, víme tak málo, že ji porovnávat s onou druhou téměř nemůžeme.

Vedle toho ona druhá profétie, profétie, která se jakoby paradoxně později stala profétii kanonickou, nebyla žádnou profétii vyvrhelů a proletářů. Tato profétie byla zřejmě reprezentována jakýmsi sdružením a dokonce se těšila přízni části vyšších vrstev. Pak se mohla také stát konstantou hebrejských náboženských dějin a nutným základem a východiskem pro vznik prorocké literatury. Označuji tuto profétii jako profétii *alternativní*, alternativní ve vztahu k oné oficiální, etablované. Alespoň zhruba tak máme před sebou profétii zahlédnutou z nábožensko-sociálního hlediska: profétii reprezentovanou více uskupeními, nikoli pravou a falešnou, nýbrž působící paralelně a zčásti – někdy až v klíčové otázce – si konkurující.

Onou klíčovou otázkou se stala – již za Ámose, pak za Ozeáše a Micheáše – *budoucnost království a budoucnost lidu* jako lidu Hospodinoва, nábožensky kvalifikovaného lidského celku. Spása či zkáza. Vzhledem k tomu byl konflikt tak výrazný a tak ostrý. A nyní se znovu ptejme, v čem spočíval a jak jej nejspíše můžeme vystihnout. Nerozvineme tu všechny aspekty sporu, ale přece jen:

V čem byla sporná profétie sporná?

Sporná profétie byla součástí oficiálního kultu. To samo ji však a priori nediskvalifikuje. Je snad možné vůbec celou davidovskou dynastii a jahvistický kult v jeruzalémském chrámu odstavit?

Sporná profétie mluvila o spáse, ale spása jako taková nebyla problematickým tématem. Když byl z hlediska profétie soudu na spadnutí soud,

Jiří Hoblík

až tehdy se téma spásy stalo problematickým. Ale okolnosti jsou okolnostmi, ne zdrojem vysvětlení, v čem sporná profétie byla problematická. Problematicčnost sporné profétie bychom měli hledat zejména u ní samé, nejen okolo ní.

Co tedy bylo sporného na sporné profétii, když ne spása sama o sobě, situace sama o sobě ani příslušnost k oficiálnímu kultu jako taková? Nic přímo z toho, nýbrž cosi na sporné profétii, co je ke zmíněným momentům vztaženo, co tyto momenty spolu propojuje.

Označuji to jako *tendenčnost*. Troufám si vyjmout pojem z dnešních souřadnic a využít jej pro jeho abstraktnost, která umožňuje výstižnost i otevřenost, protože sporná profétie, jak bylo naznačeno, je nám dostupná až příliš nepřímou. O míře záměrnosti a nezáměrnosti sporného prorokování se tím ještě nic neříká. Znamená to jen tolik, že v řeči sporné profétie se nad přípustnou mírou odrážel svět, kterému se cítila být a byla zavázána.

Přípustnost míry se stěží odhaduje, tendenčnost od netendenčnosti se těžko odlišuje, obtížně se dá určit, kde je mez mezi prospěchářstvím a snahou o živobytí. Ale v kritické chvíli, kdy jedni mluví o soudu a druhí o spáse, se vnucuje naléhavě imperativ, že oprávnění může být jen na jedné straně. Nanejvýš jen na jedné straně bylo možné mluvit o souladu mezi profétii a jejím božským zdrojem. Naopak nesoulad znamenal větší závislost na něčem jiném než na tom, s čím profétie stála a padala. Paradigmaticky tuto situaci zobrazuje konflikt mezi Míkajášem z 1Kr 22 a královskými proroky, vyprávění s ještě předdeuteronomistickým základem, ukazující, že král, který dá na profétii tendenčně ohlašující spásu, upadne do záhuby.

Závěr

Právě tak jako se určitá profétie spásy jevila jako problematická nikoli svým tematickým rámcem, nýbrž tím, co na ní nebylo přímo pojmenovatelné, totiž svou tendenčností, tak také pokládáme za adekvátnější mluvit nikoli o „pravé“ a „falešné“ profétii, nýbrž o sporu o profétii. Akt pojmenování považujeme přitom za jeden ze základních počinů, nejen za nepřímě závazné užití „pouhého označení“. Předmět našeho tázání a metoda si tak odpovídají. Pojmenování a klasifikace dostávají svůj smysl nikoli v zabezpečeném uzamčení, ale v tom, jak se chovají vůči dějinnému obrazu, k němuž se dostáváme na bázi literárních dějin.

Literární dějiny svědčí o dějinné profétii. A ze starozákonní evidence můžeme odvodit, že vedle sebe existovala dvojí profétie. To je ovšem ře-

čeno jen zhruba, protože konkrétních prorockých jednotlivců a skupin mohlo být v jedné zemi a v téže době více. Rámcově však počítejme s tím, že v Samaří a zejména v Jeruzalémě byla jistá diference mezi profétii oficiální, etablovanou, a mezi profétii ve vztahu k ní alternativní.

Když budeme k rozporu a sporu mezi profétiemi přistupovat takto a ne podle ono vzorečku „pravý“ – „falešný“, můžeme vidět nejen to, že zpochybňovaní proroci byli proroky, ale také že to, co tito proroci říkali, nebyla vždy a za všech okolností lež, že dokonce jejich působení sloužilo království. Pak teprve se můžeme s větší citlivostí zabývat náchylností oficiální profétie k tendenční zaslepenosti. V každém případě i tendenční prorok byl prorokem. I zkorumpovaný prorok byl prorokem.

Docela na konec budiž řečeno, že na sporu o profétii je zajímavé, že nic analogického v dějinách náboženství se, pokud mohu soudit, neobjevilo. Sice se často stávalo, že mantik byl podezřelý anebo byl obviněn, že neříká správnou věštbu. Již v městském státě Mari na Eufratu vládla nejistota vůči profétii, častokrát v dějinách zazněla obvinění z „falešnosti“ profétie. Není však nijak doloženo, že by se problematizace profétie projevila jako literární konstanta v perspektivě suverénní profétie samé, kdy m. j. stála profétie proti profétii. A je to vlastně kouzlo dějin, včetně dějin náboženství, které tkví v tom, že dějiny dávají vzniknout jedinečnému.

Literatura

- BECKER, UWE, Die Wiederentdeckung des Prophetenbuches: Tendenzen und Aufgaben der gegenwärtigen Prophetenforschung, Berliner Theologische Zeitschrift 21 (2004), 30–60.
- BUBER, MARTIN, Falsche Propheten, Werke II.: Schriften zur Bibel, München: Kösel; Heidelberg: Lambert Schneider 1964, 943–949
- CARROLL, ROBERT P., Night without Vision: Micah and the Prophets, in: GARCÍA MARTÍNEZ, FLORENTINO (ed.), The Scriptures and the Scrolls: Studies in Honour of A. S. van der Woude on the Occasion of His 65th Birthday, Leiden: Brill 1992, 74–84.
- HOBLÍK, JIŘÍ, Spor o profétii, nepublikovaná disertační práce, Praha: UK ETF, 2005
- HOSSFELD, FRANK-LOTHAR; MEYER, I., Prophet gegen Prophet: Eine Analyse der Texte zu Thema: Wahre und Falsche Prophetie, Fribourg: Schweizerisches Katholisches Bibelwerk, 1973
- JEREMIAS, JÖRG, „Wahre“ und „falsche“ Prophetie im Alten Testament:

Jiří Hoblík

- Entwicklungslinien eines Grundsatzkonfliktes, ThB 28 (1997), 343–349
- LANGE, ARMIN, Vom prophetischen Wort zur prophetischen Tradition: Studien zur Traditions- und Redaktionsgeschichte innerprophetischer Konflikte in der Hebräischen Bibel, Tübingen: Mohr Siebeck, 2002
- MÜLLER, HANS-PETER, „Tod“ des alttestamentlichen Geschichtsgottes?: Notizen zu einem Paradigmenwechsel, NZSTh 41 (1999), 1–21
- MÜNDERLEIN, GERHARD, Kriterien wahrer und falscher Prophetie (EHS XXIII.), Bern, Frankfurt n. M., Las Vegas: Peter Lang, 1974
- QUELL, GOTTFRIED, Wahre und falsche Propheten, Gütersloh: Bertelsmann, 1952
- VON RAD, GERHARD, Die falschen Propheten, ZAW 51 (1933), 109–120
- WOLFF, HANS WALTER, Hauptprobleme alttestamentlicher Prophetie, EvTh 15 (1955), 116–168
- TÝŽ, Hauptprobleme alttestamentlicher Prophetie, in: Gesammelte Studien zum Alten Testament, Neudrucke und Berichte aus dem 20. Jahrhundert, Mnichov: Chr. Kaiser 1973, 206–231
- ZIMMERLI, WALTHER, Ezechiel 1–24, Neukirchen-Vluyn: Neukirchner, 1979